

On Sekizinci Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Bina Eminliği

'Bina Eminliği' in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century

Serkan Erdođan¹

öz

Otoritesini geniş bir sahada hâkim kılmaya çalışan Osmanlı Devleti, bu politikasının temeline teşkilatlı bir imar yapısı koymaya çalışmıştır. Bu doğrultuda merkezi idare, imparatorluk sınırları dahilinde bulunan bölgelere yapılacak olan inşa faaliyetlerini belli bir politika çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Bu imar ve inşa faaliyetlerinin aktörleri ise şüphesiz Hassa Mimarlar Ocağına bağlı, *ehl-i hiref* olarak nitelendirilen imar, inşa ve sanat ihtiyaçlarına hizmet eden uzman ve yetenekli kişilerden meydana gelmiştir. Hakkında ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi bulunmayan Hassa Mimarlar Ocağı, zaman içerisinde sınırların genişlemesine bağlı olarak farklı alanlarda faaliyet göstermeye başlamış, mimarların yanında devletin muhtelif kademelerinde görev yapmış olan devlet görevlileri de bina emini olarak bu müesseseye dahil olmuşlardır. Bina eminleri hakkında ortaya konan kısıtlı çalışmalar da çoğunlukla on altıncı yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl dönemlerini kapsamış ve on sekizinci yüzyıl geri planda kalmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bu eksikliğe dikkat çekmek amacıyla Osmanlı Devleti tarafından Anadolu'da kurulan ilk büyük şehir olan Nevşehir'in inşasında görev yapan bina eminlerini konu edinmiştir. Osmanlı tarihinin ihmal edilmiş bir makamı olan binan eminliği, Nevşehir'in inşası sırasında sahip oldukları ehemmiyeti gösteren önemli bir örnek olarak sivrilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Şehir, Teşkilat, Bina Emini, İnşaat, Nevşehir

ABSTRACT

The Ottoman Empire tried to establish its authority over a wide area by supporting a systematic and organized structure of public improvements. Hence, the central administration tried to carry out the construction and public structure activities. Naturally, the leading actors of these activities were selected from among talented people from the Ottoman Guild of Architects, who were called "craftsmen (*ehl-i hiref*)". In this context, as the boundaries were extended and the number of the activities of public improvements, construction, and restoration increased in time, various missions were developed in the institute; therefore, "construction officials" who proved their

¹Dr., Uşak Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, Uşak, Türkiye

ORCID: S.E. 0000-0002-9919-4479

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Serkan Erdoğan,

Uşak Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri

Koordinasyon Birimi, Uşak, Türkiye

E-posta/E-mail: serkane6@gmail.com

Başvuru/Submitted: 29.10.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:

15.12.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:

20.12.2023

Kabul/Accepted: 08.01.2024

Atıf/Citation: Erdoğan, Serkan. 'Bina Eminliği' in the Ottoman Empire in the Eighteenth Century" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 25, 1 (2024): 83-105. <https://doi.org/10.26650/oba.1382750>

adequacy in different branches of the state organization that the Ottoman Guild of Architects inspired became active. This study will address the office of building supervision, about which information became available towards the end of the 18th century, and will provide insights into their activities in Nevşehir, one of the first major cities established by the Ottoman Empire in Anatolia. Studies focusing on the role of the "Bina Eminleri" in architectural history have been limited, predominantly encompassing the 16th to 19th centuries, with the 18th century often overlooked. Therefore, this study addresses this gap by focusing on the "Bina Eminleri", who were instrumental in the construction of Nevşehir, the first significant city established by the Ottoman Empire in Anatolia. "Bina Eminleri" played an important role in the construction of Nevşehir, which has emerged as a prominent example demonstrating their importance.

Keywords: Ottoman Empire, City, Organization, Bina Emni, Construction, Nevşehir

Extended Summary

In Ottoman architecture, a considerable number of buildings were built. Undoubtedly, the leading actors who created these buildings were among talented people who were members of the Ottoman Guild of Architects and were called "craftsmen (*ehl-i hiref*)" and were experts in public structures, construction, and art. Although the exact date of establishment of the Ottoman Guild of Architects is unknown, it is believed that the guild was integrated into the centralization activities during the rule of Mehmed the Conqueror. The Ottoman Guild of Architects became the one and only responsible unit for public improvements and construction activities to be conducted or planned in the Ottoman lands, as well as structures such as bridges, bastions, and castles, which can be urgent and crucial in the event of a war. The number of these members (in the guild) who were in the service of construction with the architects they trained increased over time, and, depending on this increase, the scope of the group widened. In parallel with these improvements, the representatives of the Ottoman Guild of Architects were integrated into the administrative organization in the provinces. These representatives, who found a place in the provincial organization, were called "esnaf-ı mimar" (construction tradesmen). An architect who was among these tradesmen was responsible for thirty-three different groups of tradesmen such as auger, plasterer, horasan maker, cage maker, paver maker, blacksmith, glazier, lead maker, su-yolcu (an occupation related to hydraulic works), etc., varying depending on the geographical conditions of the regions. Construction officials were located in areas where construction tradesmen were deprived and tried to fill the gap of this group. These officials served similarly to project assistants; they kept track of the expenses for the construction, purchased the building materials, and dealt with the daily wages of the masters and workers. In compulsory and necessary situations, senior civil servants who were on other duties or retired yet reliable and expert in the field were appointed to become construction officials. This occupation, considered a part of contractual

civil service and given as much importance as being an architect, also allowed architects to focus on their art without getting involved in financial matters. The most important duty of construction officials was to ensure that the financial matters were sensitive, transparent, and reliable and that all expense books were kept independently. These expense books, registered by construction officials, are prominent documents that present some information such as when the large buildings were constructed, where, in what quantity, and for how much the materials were brought from, how many workers worked for the construction, how much they were paid, and how much the building cost. This system was considerably functional, although construction officials sometimes cut expenses and left the chief architects in a difficult situation. Indeed, architects, who were all artists in the way they presented their work, were not involved in financial matters and were kept away from responsibilities; hence, they could practice their art peacefully. - This technique was also important for the architects to protect themselves against possible accusations on financial matters.

As a last note, construction officials, who were selected for their principle of honesty and appointed to serve for a long time at any state level, played a crucial role in making the cities festive and prosperous. Especially Nevsehir, founded in the first half of the eighteenth century by the order of Damat Ibrahim Pasha when Turkmen tribes in the region settled, was established under the personal supervision of the construction officials. In this particular city, the administrative organization was not fully established; therefore, the construction officials were given considerable authority as well as the opportunity to have the versatile authority that would affect the buildings to be constructed in the region directly or indirectly. Accordingly, the construction officials who worked in Nevsehir for about ten years conveyed and reflected the orders and instructions from the capital to the city and contributed significantly to the city's prosperity. Based on all these, this study aims to give general information about the duties and responsibilities of construction officials, who were not considered to have a position and were forgotten in the Ottoman administrative organization. With this humble study, which brought together general and scattered information, it might be possible to have at least a few insights about construction officials, about whom there is almost no information in the literature and who served at various dates and places for about four hundred years.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda her türlü inşaat ve tamirat işini yürütme yetkisine sahip olan Hassa Mimarlar Ocağının ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte Osman Gazi ve Orhan Bey döneminden itibaren muhtelif sayıda mimarın tamirat ve tadilat işleri ile hemhâl olduğu aşıkârdır.¹ Her ne kadar XV. yüzyılın ilk yarısına değin seçkin ve kalabalık bir mimar kadrosunun çalıştırıldığı biliniyorsa da Hassa Mimarlar Ocağının kurucusunun Fatih Sultan Mehmed² olduğu düşünölmektedir; zira İstanbul'un fethi için yapılacak olan tünel, lağım ve tabyaların eksikliğinin hissedilmesi bu ve benzeri askerî yapılarla yönelik ihtiyacın karşılanmasına önünü açmıştır.³ Hakeza İstanbul'un fethini müteakiben hasar gören yapıların restore edilmesi ve şehre yapılması planlanan dinî ve askerî eserlerin nizami ve sağlam olması adına merkezî bir müessesenin kurulması kaçınılmaz olmuştur.⁴ II. Mehmed'in hüküm sürdüğü dönemden itibaren kurumsallaşmaya başlayan Hassa Mimarlar Ocağı, peyderpey gelişmiş ve imparatorluk bünyesindeki tüm inşa faaliyetleri mezkûr kurumun öncülüğünde gerçekleşmiştir. Yeni kurulmuş olmasından ötürü ocaktaki mimar sayısı yirmiye aşmamıştır. Sonraki yüzyılda ise ocağa bağlı mimar sayısı iki katına çıkmış ve elliye bulmuştur.⁵ Bu sayı, imparatorluğun son dönemlerine kadar değışmemiş olup zaman zaman son dönemlerdeki sayının aşığınsında veya yukarısında bir grafik seyretmiştir.⁶ Burada da söylendiği üzere ocaktaki mimar sayısının belirli dönemlere bağlı olarak değışmesi imparatorluğun nereye, ne amaçla, ne inşa edeceği ile ilintili olduğu kadar büyük ölçüde askerî, sosyal, dinî sebeplerle ve devletin gücünü gösterme gayesi gibi muhtelif türdeki sebeplerle açıklanabilir. Örneğin, imparatorluğun Orta Avrupa'da oldukça güçlü bir hale geldiği XVI. yüzyılın ikinci yarısında Sokullu Mehmed Paşa ve Mimar Sinan'ın girişimleri ile Balkanlar ile Avrupa arasında stratejik öneme sahip Drina Köprüsü'nün⁷ inşa edilmesi ve Sultan III. Ahmed zamanında Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın, olağanüstü gayretler ile Anadolu'daki başıboş Türkmen aşiretlerini yerleşik hale getirmek için Nevşehir'i kurması

- 1 Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1 (1963), 159.
- 2 Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Osmanlı mimarları ve mimarlık ortamı için bakınız: Mustafa Çağhan Keskin, "XIV-XV Yüzyıl Osmanlı Mimarları ve Mimarlık Ortamı", *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, ed. Yıldırım Özbek, Ayşe Budak (İstanbul: Literatür Academia, 2020), 153-181.
- 3 Selçuk Mülayım, "Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DLA)* 30 (2020), 523; Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, (Erzurum: Erzurum İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010), 11-12; Gülcan Avşın Güneş, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (2014), 377; Orhan Erdenen, "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilâtları", *Mimarlık*, 27 (1966), 15.
- 4 Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, 2 (1981), 8-9.
- 5 Her ne kadar bu sayı kendini çok fazla göstermemiş olsa da XVI. yüzyılda hatırı sayılır sayıda ehli mimar kendini göstermiş ve devlet kademelerinde imparatorluğun farklı yörelerinde boy göstermiştir: XVI. yüzyılda yetişen mimarlar için bakınız: Abdülkadir Dündar, "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XLIII (2002), 231-262.
- 6 Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", 160.
- 7 İvo Andrić, *Drina Köprüsü*, çev. Hasan Ali Ediz, Nuriye Müstakimođlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

bu düşüncüyü destekleyici mahiyettedir.⁸ Hiç şüphesiz bu iki örnekten de anlaşılabilceği gibi Hassa Mimarları, devletin uygulamaya çalıştığı politikaların ve stratejilerin somut hale gelmesinde etkin rol oynayan bir yapıdan ileri gelmiştir.⁹

İmparatorluğun fetihten sonra elde etmiş olduğu toprakları muhafaza etmeye başladı. XVII. yüzyıldan itibaren Hassa Mimarları, yalnızca inşa ve tamir işleri ile iştigal etmemiş olup aynı zamanda pazar, dükkân ve hamam gibi yapıların teftişlerinde, yerleşim yerlerine uygun ilave yapıların planlanmasında ve daha da önemlisi, mevcut yapıların ayakta kalabilmesi adına gerekli iyileştirme faaliyetlerinin hayata geçirilmesinde görev almaya başlamışlardır. Diğer bir deyişle adı geçen ocak yalnızca inşa ve tamir işleri ile değil “yapı güvenliği ve denetimi” olarak adlandırabileceğimiz görevlerle de hemhâl olmuştur.¹⁰ Farklı işlerle iştigal etmeye başlaması Hassa Mimarları Ocağının sahip olduğu çalışan sayısının artmasına ve muhtelif alanlarda hizmet veren kişilerin de müesseseye katılmasına zemin hazırlamıştır.¹¹ Müesseseye yeni katılan ve mimarlarla yakın ilişki içerisinde olan ve yer yer inşaat esnafının yöneticiliğini yapan bina eminleri de bahsi geçen genişleme sürecinin başlıca unsurlarından olmuş ve yapıların belirli bir plana uygun ve kontrollü bir şekilde yapıldığını denetleyen görevliler olarak ön plana çıkmıştır.¹² Ocağın tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmese de bina eminlerine dair ilk bilgilere Sultan II. Bayezid zamanında rastlanmıştır.¹³ Bina eminliğinin, modern devletin temellerinin atıldığı XIX. yüzyıla değin aktif olarak müstakil bir kadrolaşmaya sahip olmadan varlığını sürdürmeyi başardığı bilinmektedir.¹⁴

-
- 8 Nevşehir’de başıboş Türkmen aşiretlerinin durumu ile alakalı bakınız: Serkan Erdoğan, “Kuruluşundan Meşrutiyet’e Nevşehir 1718-1876 (Fiziki, İdarî, Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı)” (Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023), 209.
- 9 Aynı zamanda Hassa Mimarları, devlet sınırları içerisinde halkın güvenliğini bozabilecek her türlü kaçak yapıyla mücadele de etmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Murat Taş, “Osmanlı’dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Dergisi*, 8 (2003), 206.
- 10 Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları”, 163.
- 11 Fatma Afyoncu, “XVII. Yüzyıl Hassa Mimarları Ocağı (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Belgelerine Göre)” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 35-36; Taş, “Osmanlı’dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi”, 204-205; Can Mehmet Hersek, “Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4 (1990), 46.
- 12 Oya Şenyurt, “Geç Osmanlı İnşaat Alanında Bina Eminliği”, *Ortaoğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25/2, (2008), 159-160; Sadi Bayram ve Adnan Tüzen, “İstanbul-Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, 22 (1991), 200-201. Oya Şenyurt, kaleme almış olduğu bu eser ile bina eminleriyle alakalı ilk ciddi çalışmayı ortaya koymuş ve bu sayede sonradan yapılacak olan araştırmalara önyak olmuştur.
- 13 II. Beyazid döneminden Hassa Mimarlar Ocağının kaldırılmasına kadar görev olan başmimarlar için bakınız: Ayşe Gülçin Küçükkaya, “Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa’nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı” (Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Bölümü, 1987), 26; Rıfık Melül Meriç, “Bayezid Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları Beyazid Camii ile Alakalı Hususlar, San’atkarlar ve Eserleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II (1957), 24.
- 14 Şenyurt, “Geç Osmanlı İnşaat Alanında Bina Eminliği”, 155.

Bina emininin kim olduğu veya kimler arasından seçildiğine değinmeden önce yukarıda bahsi geçen inşaat esnafının kimler olduğu ve bina emini ile bağlantısının var olup olmadığını belirtmek faydalı olacaktır. Şehir mimarlarının maiyetinde çalışan inşaat esnafına Osmanlı tebaası daha ziyade “esnâf-ı mı'mâr” payitahtta ise “neccâran ve buna tâbi ehl-i hiref” ifadesini kullanmıştır. Şehir mimarlarının uhdesinde ve emrinde çalışan inşaat esnafı, bünyesinde şu mesleklere mensup esnaf çalıştırmıştır: nakkâş, lağımıcı, burgucu, sıvacı, horasancı, kafesci, kaldırımcı, demirci, camcı, kurşuncu, su-yolcu, taş kırıcı gibi otuz üç farklı esnaf grubu inşaat çalışmalarında varlığını sürdürmüştür. Bu esnaflar kendi aralarında *üstâd*, *vasat*, *şâkird* ve *kalfa* gibi beceri ve tecrübelerine göre çeşitli derecelere ayrılmıştır. Böyle olmakla beraber şehir ve kasabaların büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre inşaat esnafı arasında sayı ve çeşitlilik bakımından farklılık vuku bulmuş ve bu esnafların başında ise merkezden berâtle atanan şehir mimarı gelmiştir.¹⁵ Örneğin, 1642 yılında Balıkesir'e berâtle atanmış olan ve şehrin inşaat işlerinden sorumlu Şehir Mimarı Üstad Mimar Mehmed Çelebi'nin maiyetinde su-yolcu, çeşmeci, neccar, usta ve işçi adı altında beş farklı mesleki yeterliliğe sahip inşaat görevlisi çalışmıştır.¹⁶ Kahire'de ise yirmi dört esnaf grubu inşaat esnafı zümresinde kendine yer bulmuştur.¹⁷ Payitahtta ise bu sayı ve esnaf çeşitliliği daha da fazla olmuştur. Bu sayının fazla olması ve çeşitlik arz etmesi pek tabi doğal bir durum olmuştur. Bunun sebebi ise gerek payitahtta daha fazla inşaat alanın olması gerekse de ordunun ihtiyaçlarına binaen aciliyet arz edecek yapıların yapılması ile doğrudan alakalıdır. Bunların yanında inşaatın en ince ve sanatkârane yapılan kısımları için diğer bölge merkezlerinde söz konusu esnaf için eğitim pazarının olmaması bu durumu destekler mahiyettedir. Dolayısıyla her kaza merkezinde¹⁸ mimar ve esnaf grubunun olması doğal olarak bina emininin konumunu, maiyetini ve mezkûr kişilerden farklı olarak vazifesinin ne olduğuna dair soruların odak noktasını teşkil etmiştir. Aşağıda kariyeri ile alakalı daha geniş bilgiye yer verilecek olan bina eminleri, esasen idari teşkilatlanmanın tam anlamıyla yerleşmediği, yeni kurulacak şehrin şen ve abadan olması¹⁹, ordunun geçiş güzergahındaki yol ve menfezlerin onarılması ve yeni inşaatların

15 Orhonlu, “Şehir Mimarları”, 8-11.

16 Mustafa Murat Öntüğ, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin, Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 63.

17 Orhonlu, “Şehir Mimarları”, 9.

18 Ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi ihtiva etmeyen fakat XVI. yüzyılda ihdas edildiği tahmin edilen şehir mimarları, XVII. ve XVIII. yüzyılda gelişerek ve daha da yaygınlık kazanarak tüm Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşmıştır. Mezkûr yüzyıllar arasında şehir mimarlarının sayısı 70'i geçkin olduğu bilinmektedir. İlgili sayı ve Osmanlı şehirlerinde bulunan şehir mimarları ile alakalı detaylı bilgi için bakınız: Abdülkadir Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, ed. Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 227-228; Abdülkadir Dündar, *Osmanlı Devleti'nde Mimarlık ve Mimarlar*, (Ankara: Yayınevi Yayınları, 2011).

19 Bilhassa 1718 yılında Damat İbrahim Paşa'nın emriyle köyden kente dönüşecek olan “Yeni Şehir” manasına gelen Nevşehir'in kuruluşunda bina eminlerinin bölgedeki hummalı çalışmaları dikkate değerdir. Bölgede idari mekanizmanın henüz tam manasıyla tesis edilememiş olması bina eminlerine geniş serbestiyet hakkı tanımıştır. Şehirde yaklaşık 10 yıl çalışan bina eminleri, şehirde Damat İbrahim Paşa külliyesi başta olmak üzere birçok yapının inşasında aktif rol oynamışlardır. Serkan Erdoğan, “Kuruluşundan Meşrutiyet'e Nevşehir 1718-1876 (Fizikî, İdarî, Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı)”, 13-28.

yapılması, kale, palanga ve tabya gibi savunma merkezli yapılacak olan yapılar için gerekli malzemelerin temini ve tedariki gibi belirli bir işleyişi olmayan ve birbirinden bağımsız görevlerle meşgul olmuştur. Bu nedenle aynı anda birden fazla işle uğraşabilecek ve daha da önemlisi onlardan anlayabilecek bir yetkinliğe sahip inşaat işlerinin takibi, işleyişi ve mali durumu ile alakalı Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşı, Gümrük Emini, Divân-ı Hümâyün Hâcegânı ve Vilayet Ayânları gibi devlet bünyesinde gedikli yani kadrolu kişiler arasından seçildiği söylenebilir.²⁰ Nitekim Nevşehir şehrinin inşa sürecinde bu ve benzeri devlet görevlileri yer almış ve şehre şehir mimarı ve mimara bağlı inşaat esnafı görevlendirilmemiştir. İşlerin tamamı bina eminlerinin uhdesinde olmuştur.²¹ Buradan da anlaşılacağı üzere bazı Osmanlı şehirlerinde kurumsallaşmanın ve otoritenin henüz tam anlamıyla yerleşmediği bilhassa süreklilik arz etmeyen işlerin sorumlusu bina eminleri olmuştur.

Bina Emni Kimdir?

Muayyen bir statüyü haiz olmayan bina eminlerinin, bürokrasinin yüksek mevkilerinde görev alan, inşa-imar işlerinden anlayan, itibarlı kişiler arasından seçildikleri aşikârdır.²² Bina emini olarak görev alacak kişinin daha önce parasal ve tecrübe konularında payitahtın güveninin kazanmış kişilerden seçilmesi önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Nevşehir'in imar sürecinde kritik bir rol oynayan bina emini Atayi El-Hâc Mustafa Efendi hakkında sarf edilen şu ifadeler bu durumu teyit eder niteliktedir: "...Fermân olunan ebniye binâsı için bir muktedir ve sadâkatkâr kimesne ta'yîn olunmak lâbüd ve lâzım olub Atâyi El-Hâc Mustafa zîde kadruhû kârgüzâr ve sadâkat-şî'âr ve mücerreb'ül-etvâr olduğu ihbâr olunmağla kemâl-i sadâkat ve istikâmet ile...". Burada da görüldüğü üzere Atayi El-Hâc Mustafa Efendi, göreve hakkında araştırma yapıldıktan sonra sonra atanmış ve bu iş için uygun olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.²³ Bunun yanında istisnai olarak tebaa arasında kabiliyetli, cevval, zengin²⁴ ve inşa işlerinde yetenekli olan kişilerin de bina eminin

20 Şenyurt, "Geç Osmanlı İnşaat Alanında Bina Eminliği", 153-155.

21 Nevşehir'in imar süreci ve şehirde görev alan bina eminleri için bakınız: Serkan Erdoğan, "Kuruluşundan Meşrutiyet'e Nevşehir 1718-1876 (Fiziki, İdarî, Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı)", 91.

22 Bir memuriyet veya makam olarak görülmeyen bina emniği mücbir haller dışında genellikle Dergâh-ı Âli Kapıcıları'ndan seçildiği veya emekliye ayrılmış, itibarlı, güvenilir, bilhassa "şerefyâfte" olarak kabul edilen memurların bina emniğine layık görüldüğü bilinmektedir. Bu durumu tasdik eder nitelikte ziyadesiyle arşiv vesikası olup bunların bir kısmı için bakınız: Dergâh-ı Muallâ Mütferrikası: *COA. A.DVNS.MHM.d. 53/671*, Defterdar-ı Sabık Hasan Çelebi: *COA. A.DVNS.MHM.d. 26/373*; Azak Kalesi Defterdarı Mehmed Ağa: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Ali Emiri Mahmud I (*AE.SMHD.I*), 22/1280; Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşı Hasan Ağa: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Cevdet Askeriye (*C.AS*), 183/7941, Dergâh-ı Âli Gediklisi: Cevdet Askeriye (*C.AS*) 1106/48946.

23 *COA. A. DVNS. MHM.d. 135/1180*.

24 XVIII. yüzyıldan itibaren devletin gelir-gider dengesizliğinin ortaya çıkması ile inşaat alanında yapılan çalışmalar mali boyuta da etki etmiş ve usta, işçi ve malzeme ücretlerinin ödenmesi gecikmiştir. Bu hususta payitaht yerel tebaadan bina emini seçerken söz konusu kişinin varlıklı olmasını ayrıca istemiştir. Bakınız: Oya Şenyurt, "Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu", (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006), 55.

yaptığı yapıların denetlenmesi ve incelenmesi için kalfalık görevinde olduğu görülmüştür.²⁵ Bu hususta Muşkara'nın- günümüz ismiyle Nevşehir'in- imar ve inşa sürecinde kritik rol oynayan Devlet-i Aliyye bünyesinde yer alan, Ermeni milletinden Serkis Kalfa bu durumun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Serkis Kalfa; İstanbul'da, 1718 yılında çıkan yangın neticesinde harap olmuş yeniçeri ocağının inşasında görev yapmış, ocağın odalarının salimen onarılmasında etkin bir rol oynamıştır. Ocağın yeniden inşasında önemli bir rol oynayan Serkis Kalfa, göstermiş olduğu gayret sayesinde gayrimüslimlerin vermekle yükümlü kıldıkları vergilerden muaf tutulmuştur.²⁶ İstanbul yangınından sonra Damat İbrahim Paşa'nın girişimleri ile Anadolu'da kurulması planlanan ilk Osmanlı şehri olan Nevşehir'in inşasında da bölgede Serkis Kalfa görevlendirilmiş ve takriben 1725'te, şehrin imar ve inşa faaliyetlerinden sorumlu kalfa seçilmiştir.²⁷ Benzer bir şekilde 1725 yılında Osmanlı ile İran arasında devam eden savaş esnasında İran ordusu tarafından kuşatılan ve başarılı bir şekilde savunulan Tebriz Kalesi'nin onarım işlerinin muntazam bir şekilde yürütülmesi adına Tebriz Defterdarı, Darbhâne Nâzırı, Silâhtar Kâtibi, Yeşilli-zâde Mustafa Efendi bina emini olarak seçilmiş olup kendisi, kalenin salimen ihya edilmesinde etkin bir rol oynamıştır.²⁸ Hatta XVI. yüzyılda Edirne'de inşa edilmesi planlanan bir cami yapımında bina emini olarak eski Hazîne-i Âmire Defterdarı Hasan Çelebi görevlendirilmiş, kendisi yapı tamamlanana dek tüm inşa sürecinden ve personelinden sorumlu kılınmıştır.²⁹ Tüm bu örneklerde görülebileceği üzere bina eminliği görevi ziyadesiyle önem verilen ve tümüyle tecrübeye ve ehliyete dayalı bir yetkinlikten ileri gelmiştir. Gerek inşaat sürecinin planlı bir şekilde yürütülmesi gerek süreçte ortaya çıkabilecek risklerin önlenmesi gerekse de devlet ile yerel unsurlar arasında arabuluculuk yapılması işbu görevin çoğunlukla daha evvel çeşitli kademelerde görev yapmış olan memurlara veya devlet görevlilerine verilmesine zemin hazırlamıştır. Hatta 1724 yılında Nevşehir'de temelleri atılan Damat İbrahim Paşa Külliyesinin Bina Emini olan Dergâh-ı Mualla kapıcılarından Bina Emini Mustafa Efendi, bölgede görev yapmakta olan ve süresi dolan Mevlana Mehmed hakkında payitahta bir dilekçe yazmış ve “Nevşehir Kadısı

25 Burada altı çizilmesi gereken diğer bir husus ise Serkis Kalfanın asıl statüsü “kalfa” olmasıdır. Fakat bina eminin olduğu yerde Serkis Kalfanın yapıların yapıları muayene ve keşif etmesi onun, bina eminlerinin sahip olduğu yetkiye haiz olduğunu gösterir, bu anlamda Müslüman olmayan şahısların “kalfa” olarak bina emini vazifesi yürüttükleri söylenebilir: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Ali Emiri Üçüncü Ahmed (AE.SAMD.III), 92/9112.

26 COA. C.AS. 855/36582; COA. AE.SAMD.III. 92/9112; COA. A.DVNS.MHM.d.134/36.

27 COA. A.DVNS.MHM.d. 134/36.

28 İlgili mühimme hükmünde geçen ifade şu şekildedir: “Halâ Silâhtar Kâtibi olub Tebriz Defterdârı ve Binâ Emini ve Darbhâne Nâzırı olan Yeşilli-zâde Mustafa zide mechuhuya hüküm ki...” COA. A.DVNS.MHM.d. 133/643.

29 COA. A.DVNS.MHM.d. 10/241-243; Payitaht, Hasan Çelebiden inşa edilen yapıdan arta kalan kurşunun merkeze gönderilmesi istemiştir. Ayrıca Hasan Çelebi, Sofya'da hayli kurşun olduğunu ve kadının bu kurşunu göndermemekte tavır takındığını bildirmiştir. İlgili arşiv kayıtlarına yansıyan ve Sofya Kadısına hitaben yazılan “Sofya'da olan mirî kurşun isti'câl üzere irsâl olunmak için sana emr-i şerif ve Edirne'de olan binâ emini tarafından mekâtib gönderilmiş iken henüz göndermeyüb ihmâl eyledüğün ecilden...” ifadeler bina eminin yetkisinin ne denli önemli olduğunu da tasdik eder niteliktedir. İlgili belgenin tamamı için bakınız: 26/736-737.

Mehmed'in hakkında binâ emini 'arz üzerine buyrulan fermân-ı'âlidir: Sadr-ı Anadolu izetlü faziletlü Efendi hâzretleri mûmâileyhin müddet-i örfiyesine altı ay dahi zamm ve mücebince mektûb ve tezkiresi vireler deyü.'" diyerek kadının bölgede kalma süresini uzatmıştır.³⁰

Doğal olarak bu örnekten yola çıkıldığında bina eminlerinin devlet nezdinde muteber kişiler olmaları onların kendi görev tanımlarının dışına çıkmalarına ve farklı görevlerde bulunmalarına yardımcı olmuştur.³¹ Hatta bina eminleri, devlet nezdinde muteber memurlar arasında görüldüğünden kendilerine parasal konularda geniş bir serbestlik sağlanmış ve bu durum, onların olası suiistimallerin ve yolsuzlukların önüne geçmesine imkân tanımıştır. Diğer bir deyişle imparatorluk sınırları dâhilinde yapılacak olan imar ve inşa faaliyetlerinde olası bir yolsuzluğun önüne geçilmesi ve inşaat süreci dâhilinde devlete ayrıca külfet yaratacak ekonomik angaryanın minimize edilmesi adına bina emininin itibarlı, şeref-yafte ve işin mali boyutuna hâkim, mütehassis kişilerden mülhem olması ziyadesiyle önem arz etmiştir. 1584 yılında Hicaz'da yaşanan bir olay bina eminliği kurumunun önemini ve bu kurumun neden tecrübe gerektirdiğini gözler önüne sermiştir. Medine-i Münevvere'de olası bir sel durumunda taşkınları önlemek için bir set çekilmesi planlanmış ve bu yapının bina eminliği görevine müteferrika taifesinden Hasan Efendi getirilmiştir; fakat Müteferrika Hasan'ın gerekli tecrübeden mahrum olması setin yapımına ve inşa sürecine ket vurmuştur.³² Setin bir türlü tamamlanamaması ve inşaatta çalışması gereken amelenin bir türlü istihdam edilememesi sonucunda bu görev Müteferrika Hasan'dan alınıp daha evvel payitahtta görev yapmış olan Kapıcıbaşı Yahya'ya verilmiştir.³³ Dolayısıyla Müteferrika Hasan örneği

30 İlgili belge için bakınız: Meşihat Arşivi Anadolu Kazasker Ruznamçeleri (*MŞH.AKR*), 457/8-9; 458/2.

31 Bu noktada altı çizilmesi gereken diğer bir husus ise arşiv vesikalarında bina eminlerinin devlet kademelerindeki sürekli veya geçici olmaları hakkında kullanılan tabirdir: "*Binâ Emini gediklilerinden...*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere devlet mekanizmasında kahir ekseriyetle kendisine gedik, yani sıradan olmayan makama haiz kişilerin bina emini olarak görevlendirildikleri görülmektedir. Bu duruma örnek teşkil edecek arşiv vesikası için bakınız: Gedikli Süleyman: *COA. C.A.S.*, 1166/51915, Gedikli Osman 937/40626, Gedikli Mustafa 1022/44799, Gedikli Ahmed Ağa 77/3628, Gedikli Mehmed Bey 479/19965, Gedikli Mehmed 266/11057; Dergâh-ı Muallâ Gediklilerinden Mustafa *COA. A.DVNS.MHM.d.* 133/1203; Gedikli Ahmed Ağa, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Ali Emiri Mahmud II (*AE.SMHD.II*), 3/159; Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Mustafa Ağa, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Ali Emiri Mustafa III (*AE.SMST.III*), 320/25755; Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Ahmed, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Ali Emiri Selim III (*AE.SSLM.III*), 215/12626.

32 Müteferrika Hasan ile alakalı arşiv vesikalarında bahsi geçen ifadeler şu şekildedir: "...Medine-i Münevvere'de binâ emini olan Hasan bin Abdullah'a fermân olunan sel binâsına mübâşeret eyledikde aslâ binâ ahvâlinde haberdâr olmayub kereste cem'inde dahi külli gamzı zâhir olduğundan gayrı..." *COA. A.DVNS.MHM.d.* 48/260.

33 *COA. A.DVNS.MHM.d.* 48/260. Ayrıca, 1761 ile 1770 yılları arasında İstanbul'da vuku bulan zelzele ve her türlü doğal afetten ötürü şehirde geniş çaplı çalışmalara gidilmiş, yıkılan veya hasar gören köprü, sur ve çarşı-pazar gibi yerlerin tamir ve bakımı bina eminlerinin marifetiyle yapılmış ve her yapı için alanında uzman bina eminleri görevlendirilmiştir. Bilhassa sefere çıkan ordu için şayet inşaat çalışması yapılacaksa sefer mimarları görevlendirilmiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: Muzaffer Erdoğan, "On sekizinci Asır Sonlarında Bir Türk San'atkarı Hassa Baş Mimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Meslekî Faaliyetleri", *Tarih Dergisi*, 11/15 (2011), 162-164; Atike Öten, "Lütfî Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşa Faaliyetleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 85-90.

bina eminliği görevinin gerektirdiği ehliyeti ve devlet tecrübesini ortaya çıkarmış, yapının tamamlanabilmesi adına ilgili kurumun ihtiyaç duyduğu özellikleri vurgulamıştır.

Bina Eminlerinin Sorumlulukları ve Göreve Atanmaları

Sabit bir statüsü bulunmayan fakat genellikle “Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşı”³⁴ olarak tabir edilen ve çok yönlü becerilere sahip kişiler arasından seçilen bina eminlerinin göreve atanmaları imar, inşa ve tamir yapılacak olan bölgenin payitahta konumu ve bölgede inşa edilecek olan yapının türü ve cinsine göre farklılık arz etmiştir. Diğer bir ifade ile her ne kadar bina eminlerinin atamaları merkezden yapılsa da işin ehli olan devlet görevlilerinin, görev yaptıkları bölgede vuku bulacak inşa ve onarım işlerinde görev alacak bina emini olarak atanmaları söz konusu olmuştur.³⁵ Bölgeyi tanıyan ve bölge halkı ile yakın ilişkiler içerisinde olan bir bina emini vasıtasıyla payitaht, harcanması muhtemelen yol ve barınma giderlerinden tasarruf sağlamış, sorunları hızlı bir şekilde çözme şansı yakalamış ve liyakat gerektiren işler için ehliyet sahibi kişileri getirme imkanı bulmuşlardır.³⁶ Bu sayede yapılar hem hızlı bir şekilde yapılmış hem ehliyet sahibi kişiler tarafından ifa edilmiş hem de bütçe daha verimli şekilde kullanılmıştır. Bina eminleri genel itibarıyla aşağıda örneği verilen bir atama yazısı ile göreve başlamışlardır:

“Dergâh-ı mu'allâm Kapıcıbaşlarından olub düstür-ı ekrem müsir-i efham nezzâmül-âlem nâzimu menâzimi'l-ümem vezir-i a' zam-ı sûtüde-siyem dâmâd-ı mükerrerem ve muhteremim İbrahim Paşa edâmallâhu te'âlâ iclâlehu ve ziafun bit-te'yüdi iktidârehu ve ikbâlehunun Nevşehir-i Dilâra da vâki evkâf-ı şerifeleri mütevellisi olan Yegen Mehmed dâme mecduhuya ve Nevşehir kadısına hüküm ki; Vezir-i a' zam-ı müşârüniyleh tarafından Nevşehir-i Dilârada bu def'a müceddeden fer mân olunan ebniye binâsı için bir muktedir ve sadâkatkâr kimesne ta'yîn olunmak lâbüd ve lâzım olub Atâyi EI-Hâc Mustafa zîde kadruhü kârgüzâr ve sadâkat-ři'âr ve mücerrebil-etvâr olduğu ihbâr olunmağla kemâl-i sadâkat ve istikâmet ile binaya ihtimâm ve bir gün evvel tekmi'l ve hüsn-i hitâm macidd-i tâm etmek şartıyla husûs-ı mezkûr için mûmaileyh EI-Hâc Mustafa ta'yîn ve müstâkilen uhde-i ihtimâm olunmağla her yerden ferd-i vâhid umûr-i binâya müdâhale eylememek bâbında ferman-ı âlişânım olmuşdur deyü yazılmıştır.”³⁷

- 34 Örneğin Mükaleme Defterdarlığında Mühürdar olarak görev yapan ve imar ve inşa işleri ile ilgili ziyadesiyle bilgi ve beceriye sahip Mühürdar İsmail Efendi, Niş Kalesi'nin onarımı için “bilâ-ücret” Bina Emini olarak Dergâh-ı Ali Kapıcılığına tevcih edilmiştir. Dergâh-ı Âli Kapıcılığına terfi edilen Mühürdar İsmail Efendi aldığı beratla Niş Kalesi'ne doğru hareket etmiştir. Bundan hareketle mühürdar olan İsmail Efendi'nin sahip olduğu bilgi ve becerisiyle bina eminliğine getirildiği ve “bilâ-ücret” lafzından anlaşılacağı üzere inşa ve onarım işinin bitiminden sonra kendisine tevdi edilen mühürdarlık işine geri döndüğu anlaşılmaktadır. Bakınız: *COA.AE.SAMD.III. 25/2404*.
- 35 Tebriz Defterdarı, Darbhâne Nâzırı, Silâhtar Kâtibi, Yeşilli-zâde Mustafa Efendi Tebriz kalesinin onarımı için bina emini olarak görevlendirilmış fakat tayin edildikten kısa bir süre sonra kendisine payitahtın emriyle yeni görevler ihdas edilmiş ve bu vesile ile merkeze avdet edilmesi istenmiştir: *COA. A.DVNS.MHM.d. 133/643-1247*.
- 36 Muzaffer Erdoğan, “On sekizinci Asır Sonlarında Bir Türk San'atkarı Hassa Baş Mimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Meslekî Faaliyetleri”, 29.
- 37 *COA. A. DVNS. MHM.d. 135/1180*. İlgili metnin günümüz Türkçesine çevrilmiş hali şu şekildedir: Devletin

Atama ile alakalı olarak kaleme alınan metninde de görüldüğü üzere Nevşehir’de tesis edilecek binaların yapımı için, donanımlı bir bina emininin olmamasından ötürü dergâh-ı muallâ kapıcılarından olması ve işinin ehli, dürüst ve itibarlı biri olması sebebiyle payitahtın fermanı ile Mustafa Efendi göreve başlamıştır. Yine yukarıda da bahsedildiği üzere inşa ve tamirin yapılacağı bölgede işten anlayan devlet görevlileri mevcut ise payitaht merkezden bina emini göndermemiştir. Örneğin, 1581 yılında Şam Eyaletine bağlı Safed Sancağında tüccar ve züvvarın istifade etmiş olduğu bölgenin emniyetini sağlayan kale binasının duvarlarının onarımı için Şam Eyaletinde defter emini olarak görev yapan Ali Efendi’nin atanması uygun görülmüştür.³⁸ Merkezden bölgeye yapılmayan atamalar payitaht tarafından titizlikle incelenmiş ve ilgili şahısların gerekli tecrübeye sahip olup olmaması veya ilgili iş için uygun durumda bulunup bulunmaması bina emini atamasını belirlemiştir. Nitekim Yergöğü sakinlerinden olan ve Yergöğü Kalesi’nin tamir ve onarımı için 1797 yılında Bina Emini olarak atanan Nasır-zâde Seyyid Abdullah Ağa’nın durumu bu gerçeği desteklemiştir. Her ne kadar Nasır-zâde Seyyid Abdullah Ağa, Bina Eminliği için gerekli tecrübeyi haiz olsa da yürüme güçlüğü çekmesi ve bedensel engeli ilgili görevi yapmasına mâni olmuş ve kendisi, kısa bir süre içinde görevden alınmıştır.³⁹ Aynı şekilde, 1788 yılında Mora sınırlarında bulunan Korikos Kalesi’nin onarımı için görevlendirilen Bina Emini Abdî Bey-zâde Mehmed Nuri Bey hakkında payitahta bir arzuhâl gönderilmiş ve kendisinin ilgili görev için gerekli tecrübeye sahip olmadığı belirtilmiştir. İlgili mevki için yaşı küçük olduğu düşünülen Mehmed Nuri Bey yerine payitaht Mora Defter Kethüdası Numan Bey’i tayin etmiştir.⁴⁰

Genel itibarıyla bina emininin atama işleminin gerçekleşmesinin ardından bölgede yapılacak olan imar ve inşa ile alakalı fizibilite çalışmaları için saha araştırma süreci başlamıştır. Saha araştırmasında inşaata lazım olan teçhizat, alet, edevat, usta ve amele tespiti ve ilgili levazımların ücret politikası ile alakalı bilanço çalışmalarına geçilmiştir. İlgili fiyat politikası ve yapı ile alakalı keşif işlemlerinin ardından inşaat çalışmaları faaliyete girmiştir. Örneğin, 1725 yılında Abhazya bölgesinde yer alan Sohum Kalesi’nin onarımı ve kale içinde yapılacak olan muhtelif yapı için bölgenin bina emini olarak görevlendirilen Yusuf Bey’in emirleri doğrultusunda kalfalar kale ile alakalı mufassal gider defterini ortaya çıkarmış

dayanağı ve düzenleyicisi olan büyük generalim, veziriazamım ve muhterem damadım İbrahim Paşa’nın Nevşehir-i Dilara şehrindeki vakfının mütevellisi olan Mehmed Bey’e ve Nevşehir kadısına hüküm ki; Veziriazam tarafından Nevşehir-i Dilara’da yapımı emredilen binalar için muktedir ve dürüst bir kişinin tayin edilmesi gerekmektedir. Atayı Hacı Mustafa’nın, işinin ehli ve dürüst bir insan olduğu bildirilmiştir. Bu nedenle inşa işlerine bakmak ve gereken işleri zamanında tamamlamak üzere adı geçen Mustafa Bey tayin edilmiştir. Kendisinin sorumlu olduğu işlere başkasını karıştırmayın ve müdahale ettirmeyin. Nevşehir Belediyesi, *Bir Şehrin Doğuş Hikayesi Nevşehir-i Dilara Belgelerle Nevşehir’in Kuruluşu*, haz. Nevşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, (Nevşehir: Simtel Ofset Matbaacılık, 2014), 129.

38 COA. A. DVNS.MHM.d. 46/370.

39 COA. C.AS. 83/3870.

40 COA. C.AS. 933/40407.

ve bu defteri inşaatın başlaması için payitahta göndermiştir.⁴¹ Aynı şekilde, Nevşehir'in inşa sürecinde bölgeye bina emini olarak tayin edilen Mustafa Efendi bölgeyi çok yönlü tetkik ettikten sonra geniş kapsamlı bir masraf bilançosu çıkarmıştır. Bu bilançonun onayı alındıktan sonra şehirde inşaat sürecine geçilmiştir. Bina Emini Mustafa Efendi tarafından tutulan masraf bilançosu şu şekildedir:

Tablo 1. 1729 Yılında Nevşehir'deki Yapılarda Çalışan Görevlilerin Çalıştıkları Gün Sayısını Gösteren Masraf Bilançosu ⁴²					
Kalfa Nefer 1 Eyyam 242*Fi 80=19360	Karhâneçi Nefer 1 Eyyam 242*Fi 60=14520	Neccaran Eyyam 179 Nefer 1738*Fi 50=86900	Neccaran Eyyam 131 Nefer 569*Fi 45=25605	Neccaran Eyyam 121 Nefer 469*Fi 40=18760	Şakirdan Eyyam 96 Nefer 371* Fi 30= 11130
Hızarcıyan Eyyam 117 Nefer 468*Fi 40=18720	Doğramacı Nefer 1 Eyyam 242*Fi 60 =14520	Şakird-i mezbûr Nefer 1 Eyyam 242*Fi 30=7260	Yekûn 216775		
Hamamcıyan					
Karhâneçi Eyyam 1 Nefer 111* Fi 60=6660	Hamamcı Eyyam 91 Nefer 597*Fi 50=29750	Hamamcı Eyyam 12 Nefer 105*Fi 45=4725	Hamamcı Eyyam 21 Nefer 78*Fi 40 =3120	Şakirdan Eyyam 56 Nefer 245*Fi 30=7350	Yekûn 51705
Taşçıyan					
Taşçı Eyyam 82* Nefer 393*Fi 50=19650	TaşçıEyyam 47 Nefer 209*Fi 45=6405	Taşçı Eyyam 48 Nefer 154*Fi 40=6160	Şakirdan Eyyam 82* Nefer 540*Fi 30=16200	Yekûn 51415	

41 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Bab-ı Defteri (*D.AMH.d*), 24788; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Bab-ı Defteri (*D.BKL.d*), 32438.

42 İlgili tablo Bina Emini Mustafa Efendi tarafından tutulan masraf defterinin bir kesisitini oluşturmaktadır. İlgili belgenin tamamının yer aldığı defter için ve muhtelif türde tutulan defterler için bakınız: Serkan Erdoğan, "Kuruluşundan Meşrutiyet'e Nevşehir 1718-1876 (Fiziki, İdari, Demografik ve Sosyoekonomik Yapısı)", 95; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Baş Muhasebe Kalemi (*D. BŞM.d*), 1645A/2/11. Bu hususta daha fazla örnek için bakınız: Oya Şenyurt, "18. Yüzyılın Sonlarına Doğru Bilinmeyen Bir Bina Eminine Ait İnşaat Defteri", *Arşiv Dünyası*, 12 (2009), 96-101; *COA. MAD.d* 1313; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defteri (*EV.HMH.D*), 3982, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Evkaf Defterleri (*EV.d*), 13662/1266.

Sıvacıyan					
Karhâneci Nefer 1* Eyyam 181*Fi 60=10860	Sıvacı Eyyam 115* Nefer 431*Fi 50=21550	Sıvacı Eyyam 28 Nefer 82*Fi 45=3680	Sıvacı Eyyam 11 Nefer 22*Fi 40=880	Şakirdan Eyyam 181 Nefer 393*Fi 30=11790	Yekûn 47760
Nakkaşan ve Camcıyan					
Nakkaş Eyyam 143 Nefer 931*Fi 60=55760	Şakird-i MezbûrEyyam139Nefer 456* Fi 40= 18240	Üstadiye-i Camha-i Havale Aded 56 *Fi 60= 3180	Üstadiye-i Çarçive Aded 67Cam 538 *Fi 15=807		Yekûn 78087
Kayacıyan					
Kayacı Eyyam 87 Nefer 592*Fi =24=14208	Kat'-ı kaya bera-yı Lağım-ı Kolan Aded 127* Fi 120=15240	Kat'-ı kaya bera-yı Lağım-ı Kolan Aded 44*Fi 60=2640			Yekûn 32088
İrgadan					
Ser İrgadan Nefer 1 Eyyam 246*Fi 30=7260	İrgadan Eyyam 242 Nefer 3651 *Fi 20=73020	İrgadan Eyyam 45 Nefer 547 *Fi 20 =10940			Yekûn 91220
Mutemedan					
Kahya Nefer 1 Eyyam 242 *Fi 60=14520	Mutemedan-ı Piyade Eyyam 242Nefer 726* Fi 30=21780	Mutemedan-ı Süvari Nefer 13Eyyam 227* Fi 40=9080			Yekûn 45380
Ceman Yekûn 213430					

Bina emininin bölgede yapmış olduğu araştırmanın neticesinde hazırlanmış olduğu raporun ve rapora bağlı olarak ortaya çıkan bilançonun payitaht tarafından onaylanması ile inşaat süreci başlamış olup bu raporlama ve bilanço adımı belirli aralıklarla devam etmiştir.⁴³ Bu sayede inşaatın ne durumda olduğu merkeze bildirilmiş ve yapının mali durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bazı durumlarda ise bina emininin yaşadığı sorunlar süreci aksatmış ve raporlama hususu da buna bağlı olarak aksamıştır. 1726 yılında vefat eden ve Nevşehir'deki yapıların bina eminliği görevini yürüten Osman Ağa'nın bu durumu Nevşehir'den merkeze giden bilgi akışını kesmiş ve süreçten diğer devlet görevlileri vasıtasıyla haberdar olan payitaht, Osman Ağa'nın yerine yeni bina emini atanmış ve daha da önemlisi, kendisi tarafından hazırlanması gereken raporun ve diğer belgelerin bölgede bulunan görevliler vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir⁴⁴:

43 Abdülkadir Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Yapıların İnşa Süreci Üzerine Bir Araştırma", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar*, Osmanlı Özel Sayısı, (2000), 169.

44 Ünal Araç, *İktidar ve Sanat Damat İbrahim Paşa'nın Hamiliği (1718-1730)*, (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 256.

“Nevşehir kadısına ve dergâh-ı mu'allâm gediklülerinden olub Nevşehir'de Binâ Emîni olan Mustafa ve Binâ kâtibi Mustafa ve hâlâ Nevşehir'e mübâşir ta'yin olunan Ali zide mecduhuma hüküm ki; Sâbıkâ Binâ Emîni olan müteveffa Osman'ın mîri ile külli hesabı olmağla ol tarafda gerek kendi yanında ve gerek hazinedârı ve etbâ'ı ve sâ'irleri yanlarında bulunan kağıdlarin bir kıt'ası telef olmayub cümlesi memhûren bu tarafa gönderilmek muktezî olmağın siz ki mûmâ ileyhimsiz müteveffa-yı merkûmun gerek muhallefât içinde ve gerek hazinedârında ve etb'ında ve gerek sâir mahallerde olan evrâk gerek evâmîr-i şerîfedir ve gerek mekâtib ve temessükât ve tezâkir ve sâ'irdir ve'l-hâsil parmak kadar kağıdı hâric kalmayub cümlesi zuhûra getirilmek üzere ittifâkıınız ile ma'rifet-i şer'le teftiş ve tefahhus ve cümlesini zuhûra getirüb bir kîseye vaz' ve mühürleyüb sen ki mübâşir-i mûmâ ileyhsin memhûren der-i devlet medârıma gelmesi fermânım olan eşyâs ve kâtib-i mûmâ ileyh ve müteveffâ-yı merkûmun ehl ü iyâlî ve hazinedâr ve kethüdâsi ve sâ'ir mahremi olub umûruna karışanlar ile ma'an getirüb bir kıt'a kağıdı hâric kalmayub cümlesi der-kîse olunub getirilmekte be-gâyet ihtimâm olunmak bâbinda yazılmıştır. Fi evâsiti Ra [Rebiülevvel] sene 1139 [6-15 Kasım 1726]⁴⁵

Payitahta belirli aralıklarla bilgi akışının sağlanmasını mümkün kılan raporlamanın yanında bina emininin sahip olduğu en önemli görevlerden biri inşaatın mali açıdan doğru şekilde yönetilmesi ve yapıya ait tüm masrafların ve giderlerin doğru bir şekilde kayıt altına alınmasıdır. Hülâsa bina eminleri inşaat için gerekli olan malzeme, usta ve amele ile alakalı tüm işlerin yegâne sorumlusu olmuştur. Örneğin, 1591 yılında Edirne Selimiye Külliyesi'nin bina emini inşaat faaliyetinin sekteye uğramaması adına imparatorluğun farklı birimlerimde görev alan kişiler ile yapıya gerekli malzeme getirtmiş ve kendisi adına bu noktada önemli olan, çalışan tedarikini, işinin ehli kişilerden sağlamak olmuştur.⁴⁶ Bazı durumlarda ise inşaat faaliyetinin tamamlanması adına gerekli bütçenin olmaması veya yapının bulunduğu konumun elverişsizliği sürecin imece usulü ile yürütülmesini zaruri kılmış ve bina eminleri, imece usulünü yürüten kişiler olmuştur. Örneğin, 1584 yılında Karadağ'ın Bar Kalesi'nde yapılacak olan inşaa faaliyetleri için yapının bina eminleri, Arnavutluk'un Dukakin kadısına hüküm yazarak onların bulunduğu bölgede imece usulü ile amele toplanmasını ve toplanan reyanın Dergâh-ı Muallâ Çavuşlarından Mehmed Çavuşa teslim edilmesini istemiştir.⁴⁷

45 COA. A. DVNS.MHM.d. 133/1203. Görev esnasında vefat eden bina eminlerinin yanı sıra öldürülen bina eminlerinin tutmuş oldukları defterler de titizlikle incelenmiştir. Örneğin, Yergöğü kalesinde bina emini olarak çalışan ve görev esnasında öldürülen Bina Emîni Edirne Ayarı Dağdevirenzade Mehmed Ağa'ya ait muhallefât 1833 yılında payitahta tarafından tetkik edilmiş ve olası bir yolsuzluğun var olup olmadığını titizlikle incelemiştir. Defterde şahsın nakit parası 1744 kuruş, mücevher 67556 kuruş, gulam 13700, at ve Bargir 5420, bazı şahısların zimmetinde 146071 kuruş olmak üzere toplam 234491 kuruş malı tespit edilmiştir. Bunların yanında bağ, bahçe ve evi bulunduğu tahrir edilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (COA), Cevdet Maliye (C.ML), 377/15481.

46 İlgili durum ve Edirne Selimiye Külliyesi'nin yapım süreci ile alakalı daha fazla bilgi için bakınız: Ekrem Batır, “Arşiv Belgeleri Işığında Edirne Selimiye Külliyesinin İnşaa Süreci”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 2022), 202, 204, 207.

47 Bu hususta günümüz Karadağ sınırları dâhilinde bulunan Bar Kalesi'nin tamiri ilginç bir örnek teşkil etmektedir. 1584 yılında İskenderiye ve Dukakin sancaklarında görevli kadılarına yazılan bir mühimme hükmünde Bar Kalesi'nde çalışacak amelenin olmadığı bildirilmiş ve söz konusu görevlilerin, kendi bölgelerinde imece usulü

Doğal olarak bina eminleri, inşa faaliyetleri süresince diğer devlet görevlileri ile yakın ilişkiler kurmuşlardır.⁴⁸ Bina emininin sahip olduğu bu yetkiler, onun bazı durumlarda diğer devlet görevlilerine kıyasla daha fazla güç sahibi olmasına aracılık etmiştir. Örneğin, Damat İbrahim Paşa Külliyesi Bina Emmini Mustafa Efendi'ye gelen bir hüküm bu durumu desteklemiş olup payitaht kendisine geniş bir imtiyaz sağlamıştır. Sahip olduğu bu imtiyaz ve serbestlik sayesinde payitaht Bina Emmini Mustafa Efendi'den yalnızca inşaat sürecinde değil inşaat süreci tamamlandıktan sonra da inşaatı etkileyebilecek herhangi bir sorunun yaşanması halinde harekete geçmesini istemiştir. Dolayısıyla Bina Emmini Mustafa Efendi, bölgeye gelerek yerleşik hayata geçen Türkmenlerin durumu, Nevşehir kale neferatının sahip olduğu gedik tımarları ile alakalı problemlerin çözülmesi gibi askerî işler ile de uğraşmak durumunda kalmıştır.⁴⁹ Payitaht, Bina Emmini Mustafa'nın tüm bu sorumlulukları yerine getirmesi hususunda bölge kadısına bina emininin yapacağı işlere kimsenin karışmamasına dair bir ferman yazmış⁵⁰ ve tüm diğer yöneticilerden kendisine destek vermesi istenmiştir.⁵¹

Bina Eminlerinin Karıştıkları Suiistimler

Yukarıda da ifade edildiği üzere bina eminleri, kahir ekseriyle yetenekli, cevval ve bilhassa güvenilir kişiler arasından seçilmiştir. Zaman zaman muhtelif sebeplerin getirmiş olduğu koşul ve şartlardan mütevellit imar-inşa bölgesine görevlendirilen bina eminleri, görevlerini layıkıyla yerine getirmeye muvaffak olamamışlardır. Keza bina eminleri, payitahtın kendilerine vermiş olduğu görevleri layıkıyla yapamadıkları durumlarda gerekli yerlere şikayet edilmişler ve ivedilikle kendilerine yönelik tedbirlerin alınmasına dair taleplere konu olmuşlardır. Dünyevi zevklere düşkün olmaları, tecrübeden yoksun olmaları, rehavet ve tekasüle meyilli olmaları, yolsuzluk yapmaları ve emre itaat etmemeleri gibi durumlar sıklıkla bina eminlerinin görevlerini suiistimal etme gerekçeleri arasında yer almıştır. Bu durumların yaşanmasının ana nedeni ise bina eminlerinin isimlerinden de anlaşılacağı üzere hem yerli halka hem devletlerine hem de görevlerine sadakat gösteren emin bireyler olarak görülmelerinden ileri gelmiştir. Devletin bazı durumlarda haklarında yeterli araştırmayı yapmaması neticesinde bina eminleri de kendilerine verilen görevleri

ile bu eksikliği bir an önce gidermeleri emredilmiştir. İlgili belgede bina emini lafzı kullanılmamış yerine emin olarak tayin edilen şekilde tahrir edildiği görülmüştür. İlgili belge için bakınız: *COA. A.DVNS.MHM.d. 52/831*.

48 *MŞH.AKR. 457/8-9*.

49 *COA. A.DVNS.MHM.d. 134/523*.

50 *COA. A.DVNS.MHM.d. 133/1198*.

51 İlgili destek ile alakalı yazılan ifadeler şu şekildedir: “Dergâh-ı Mu'allâm Kapıcıbaşılardan olup Nevşehir'de Binâ Emîni olan Mustafa Dâme Mecduhuya Hüküm ki: Medine-i Nevşehir'de hasbeten lillâhite'âlâ ve taleben li-merzâtillâhî binâ ve ihyâ olunan câmi-i şerif ve imâret ve mekteb vesair hayratlarının gerek binâ ve (silik) ve gerek evkâf-ı şerifelerinin irâd ve mesârifî ve iskân olunacak tavâifin iskân ve tahrîrive'l-hâsil cüz'i ve külli umûr ve husûsları senden matlûb olup ve bu bâbda sana istiklâl-i külli verilip ve re'y ve 'arz ve ilâmnı tefsir olunmağın imdi sen ki mumaileyhsin 'umûrunda müstâkil ve müstebid olup memûr olduğun umûr ve husûslara taraf-ı ahardan bir ferdi müdahale etdirmeyip...” İlgili metin için bakınız: *COA. A.DVNS.MHM.d. 133/1198*.

layıkıyla yerine getirmemiş ve suiistimallere girişmişlerdir. Örneğin, 1768-1774 Rus-Osmanlı Savaşından sonra zarar gören Akkerman Kalesi ve kale civarında bulunan II. Beyazıd Cami ile çifte hamamın tamiri için görevlendirilen Bina Emni Ali'nin sefahate düşkünlüğü belgelere yansımış ve imar-inşa işlerinde yeteneği olmadığı anlaşılarak Bender'e sorguya gönderilmiştir. Bina Emni Ali'nin yolda ani ölümü üzerine göreve bölgede bulunan Ali'nin kethüdası Ali getirilmiş fakat Ali'nin inşaat işlerindeki vukufsuzluğu onu bina eminliğinden mahrum bırakmıştır. Bunun üzerine ilgili yapıların onarımı Osmanpazarı Ayanı El-Hâc Turhan münasip görülmüştür. El-Hâc Turhan'ın ise inşaat işlerinde kendisine yapacağı herhangi bir iş kalmadığını beyan ederek ailesinin yanına Osmanpazarı'na dönmeyi istemiştir.⁵² Aynı şekilde, 1776 yılında İbrâil kalesinin muhtelif mahal ve mevzilerinde yapılacak tamiratı yürütmek üzere görevlendirilen Nâzır Hasan Ağa, keşif defterinde belirtilen fiyat politikasına uygun davranmamış ve hatta müsriflik yaparak görevini layıkıyla yerine getirmemiştir. Payitahtın kendisine yapmış olduğu ikazlara kulak asmayan Hasan Ağa, rehavet ve tekâsülden bir türlü kendisini arındırmamış ve 2 ay sonra görevinden azledilmiştir.⁵³ Son olarak Gürcistan'ın başşehri Tiflis'e yakın bir mesafede bulunan ve askeri, lojistik ve stratejik açıdan payitaht için önem arz eden Faş Kalesi'nin⁵⁴ onarımı ve derununda bulunan yapıların güçlendirme çalışması için görevlendirilen Gedikli Mustafa, yaptığı yapılara fazla önem göstermemiş ve çürük bir yapı yapılmasına sebebiyet vermiştir. Bununla da kalmayıp “yedi sekiz re's câriyelerini derûnlarına vaz'birle hevasına tâbi' olduğunu ve Dalyan tarafından zuhûr eden kefereye ruhsat verip kal'ayı geşt ü güzâr etdirdiğini” ifadeleri ile birkaç kadın ile dünyevi zevklere kapılmış ve hatta gayrimüslimlerin kaleyi gezmelerine izin vermiştir. Öte yandan payitahtın bölgede görevli Vezir Halil Paşa'ya yazmış olduğu emirde, “...sen ki vezir-i müşârun ileyhsin senin tarafından bu defa dersa'âdetime vârid ve mefhûmları ma'lûm olup emîn-i merkûmun birkaç seneden berü civarı tedârikiyle hevâ ve hevesine tebe'iyet ve yedine verilen mebâliğ-i kesireyi bu vechile itlâk idüp binâyı yapmadığı...” ifadeleri ile kale inşası için gönderilen paranın yüksek miktarını keyf-i sefası için harcadığını bildirmiş ve gerekenin yapılmasını emretmiştir. Vezir Halil Paşa'nın Bina Emni Gedikli Mustafa'yı öldürme tereddüdünü göz önüne alan payitaht, mezkûr bina eminin azledilip “...te'dibi husûsunu ne vechile münâsib görür isen ol vechile icrâya mübaderet eyleyesin...” ifadeleri ile tedip edilmesini emretmiştir.⁵⁵ Son kertede bina eminleri ile ilgili durumlar göz önüne alındığında mevzu bahis durumlar külliyyen mali konulardan ileri gelmemiş; aynı zamanda, onların farklı nedenlerle görevlerini suiistimal etme durumları hasıl olmuştur.

52 Erdoğan, “On sekizinci Asır”, 29.

53 Erdoğan, “On sekizinci Asır”, 29.

54 Faş Kalesi ile alakalı daha fazla bilgi için bakınız: Mahir Aydın, “Faş Kalesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, VI (1996), 67-138.

55 COA. C.AS. 1022/44799.

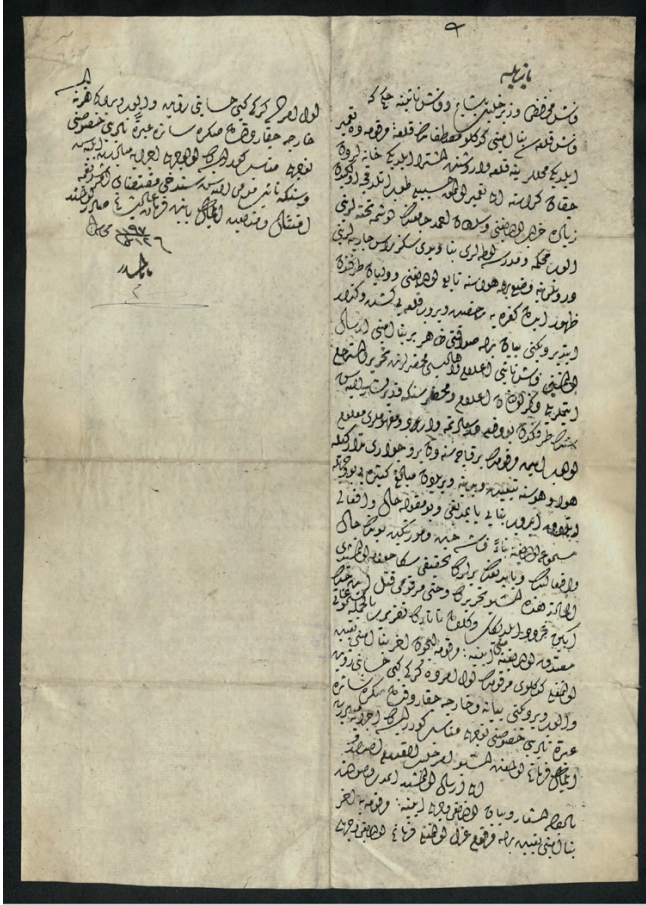
Sonuç

Osmanlı medeniyetinin hâkim olduğu topraklarda askerî, sosyal, idari ve ticari alanlar başta olmak üzere pek çok alanda yapı inşa edilegelmiştir. Medeniyetin ve sahip olunan gücün simgesi olarak görülen bu yapılar, dönemin koşullarına bağlı olarak muhtelif türde inşa ve onarım sürecinden geçmiştir. Bu süreç doğrudan doğruya merkezî teşkilatın emirleri doğrultusunda işinin ehli olduğu kabul edilen ve imparatorluk bünyesindeki tüm inşa faaliyetlerinden sorumlu olan Hassa Mimarlar Ocağının görüş ve önerileri ile gerçekleşmiştir. Ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi bulunmayan Hassa Mimarlar Ocağı, zamanla imparatorluğun genişlemesine paralel olarak daha fazla mimarı istihdam etmiş ve daha da önemlisi, sadece inşaat faaliyetlerini değil, aynı zamanda, yapıların güvenliği ve mali denetimlerinin yapılması gibi görevleri de üstlenmiştir. Kurumsallaşma ve genişlemenin artmasına paralel olarak taşra da vuku bulacak imar ve inşa işlerini yürütecek Hassa Mimarlar Ocağına bağlı şehir mimarları ortaya çıkmıştır. Fakat aciliyet gerektirecek ve şehirleşmenin tam manasıyla olmadığı yerlerde ise şehir mimarlarından ziyade işbu kurum içerisinde farklı makamlar ve görevler ortaya çıkmış; bina eminliği, bu değişim sürecinin ve genişlemenin önemli unsurlarından biri olmuştur. Hakkında ilk bilgilere Sultan II. Bayezid zamanındaki belgelerde rastlanan bina eminliği, şehir mimarlarından farklı olarak mimarlık becerisinden ziyade devletin muteber olarak gördüğü devlet adamları arasından seçtiği ve büyük oranda mali ve idari serbestlik verdiği bir mevki olmuş; bina eminleri, çoğunlukla Osmanlı sınırları içerisinde yapılan inşaat faaliyetlerinin planlanması, gerek duyulan teçhizatın ve çalışanın tedarik edilmesi ve yapıların mali açıdan denetlenmesi görevlerine sahip olmuştur. Bina eminleri her ne kadar devlet kademelerinde istihdam edilen kişiler arasından seçilmiş olsalar da merkeze görece uzak bölgelerde bu durum istisnai olarak pek de geçerli olmamıştır. İmparatorluğun bu metotla amaç edindiği durum hem işinin ehli kimselerin onarım veyahut inşa gerektirecek bölgede olmalarını hem de devletin, bölgeye gidecek olan görevlilerin yol, barınma ve günlük tüketim gibi ortaya çıkacak masraflarından tasarruf etmesini mümkün kılmak olmuştur.

Kahir ekseriyetle Dergâh-ı Muallâ Kapıcıları'ndan seçilen bina eminleri irtikap, iltimas ve rüşvet yapmadıklarının ispatlanmasından sonra, yani, bir nevi kısmi güvenlik soruşturmasına müteakiben göreve başlamışlardır. Göreve başlamalarının ardından bina eminleri, görev yapacakları yerleri ziyaret ederek fizibilite çalışması yapmışlar ve inşaat için gerekli olan bütçeyi belirleyerek payitahta bir rapor sunmuşlardır. Bu nedenle merkezî teşkilattaki görevliler, inşa ve onarım gerektirecek yapıların giderleri yüksek meblağ gerektirdiğinden parasal konularda ciddi anlamda titiz davranmak zorunda kalmışlar ve belirli aralıklarla payitahtı bilgilendirecek raporlar sunmuşlardır. Gerekli saha çalışmasından sonra bina eminleri, inşaatın ihtiyaç duyduğu amele ve usta sayısını belirlemiş, bunların tedariki için diğer devlet görevlileri ile görüşmüş ve gerekli olan diğer teçhizatın satın

alımı ile uğraşmışlardır. Bahsi geçen tüm süreçler kayda değer bir bütçe gerektirdiğinden bina eminleri, mali disipline sıkı sıkıya uymak durumunda kalmışlar ve olası suiistimalleri ve yolsuzlukları bertaraf etmekle uğraşmışlardır. Olası bir suiistimal veya irtikapta ilgili bina emini tedip cezası ile başka bölgeye sürülmüştür. Bu nedenle sahip oldukları güç ve serbestlik bina eminlerini son derece önemli kılmış ve bu iş geniş bir yetkinlik ve kapsamlı bir derinlik istemiştir. Genel olarak bina eminleri, sahip oldukları görevler vasıtasıyla önemli bir makama haiz olmuş olsalar da Türk tarih yazınında yeterli önemi görmemiş ve sıklıkla ihmal edilmişlerdir.

Ek 1: Faş Kalesi Bina Emîni Gedikli Mustafa'nın Görevini Suiistimal Etmesi ve Azledilmesine Dair Belge (Metin-Çeviri / COA. C.AS. 1022/44799).

C.AS.01022.44799.001

Yazılı.

1. Faş muhâfızı Vezir Halil Paşa'ya ve Faş Nâibine Hüküm ki;
2. Faş kal'ası Binâ Emîni Gedikli Mustafa'nın kal'a-i merkûmede ta'mîr
3. eylediği mahallerine kal'a varoşunda iştirâ eylediği hânelerden
4. çıkan keraste ile ta'mîr olunmak hasebiyle top atıldıkça evvelkiden
5. ziyâde harâb olduğunu ve Sultan Ahmed câmi'inin döşeme tahtalarını
6. alıp mahkeme ve medrese odaları binâ ve yedi sekiz re's câriyelerini

7. derûnlarına vaz' birle hevasına tâbi' olduğunu ve Dalyan tarafından
8. zuhûr eden kefereye ruhsat verip kal'ayı geşt ü güzâr
9. etdirdiğini beyân birle sadâkati zâhir bir binâ emîni irsâl
10. olunmasın Faş Nâibi i'lâm ve ahalisi mahzarlarında tahrîr ve istirhâm
11. etmeleriyle zikr olunan i'lâm ve mahzar sen ki vezîr-i müşârun ileyhsin
12. senin tarafından bu defa dersa'âdetime vârid ve mefhûmları ma'lûm
13. olup emîn-i merkûmun birkaç seneden berü civarı tedarikiyle
14. hevâ ve hevesine tebe'ıyyet ve yedine verilen mebâliğ-i kesîreyi bu vechile
15. ıtlâk idüp binâyı yapmadığı ve bu makûle hâl ve ef'âli
16. mesmû'olduğuna binâen Faş'a hîn-i me'mûriyetinde bunun hâl ve
17. ef'âlinin ve yapığın yerlerin tahkîki sana havâle olunmuşıdi
18. el-hâletü hâzihi işbu tahrîrin ve hatta merkûmı katl edecek
19. iken tereddüd eylediğin ve gelen tatarın takrîri bi'l-cümle mesmû'âtı
20. musaddak olduğuna mebnî ebniye-i merkûme için aher binâ emîni ta'yîn
21. olunmağla gediklü-yi merkûmun evvel emirde gereği gibi hesâbını rü'yet
22. ve alıp verdiğini yabana ve hârice çıkardıktan sonra sâire
23. ibreten te'dîbi husûsunu ne vechile münâsib görür isen icrâya mübâderet
24. eylemen fermânım olmağın işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve
25. [boşluk] ile irsâl olunmuşdur imdi vüsûlünde
26. bâlâda iş'âr ve beyân olunduğu vechile ebniye-i merkûmeye aher
27. binâ emîni ta'yîn birle merkûm azl olunmağla fermânım olduğu vechile
28. evvel emirde gereği gibi hesâbını rü'yet ve alıp verdiği her ne ise
29. hârice çıkardıktan sonra sâire ibreten te'dîbi husûsunu
30. ne vechile münâsib görür isen ol vechile icrâya mübâderet eylesin ve

31. sen ki nâib-i mûmâ ileyhysin sen dahi muktezâ-yı emr-i şerîfime
32. imtisâl ve mûtâba‘at eylemen bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur
33. Fî 12 L sene 1197

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

COA. A. DVNSMHHM.d (Bâb-ı Asafî, Mühimme Defterleri). 10/241-243; 26/736-737; 46/370; 48/260; 52/831; 53/671; 133/643-1198-1203-1247; 134/36-523; 135/1180.

COA. C.AS (Cevdet Askeriye). 183/7941; 1106/48948; 1166/51915;937/40626; 1022/44799; 77/3628; 479/19965; 266/11057; 83/3870; 933/40407; 1022/44799.

COA. C.ML (Cevdet Maliye). 377/15481.

COA. MAD.d (Maliyeden Müdevver). 1313.

COA. AE.SMHD.I (Ali Emiri Mahmud I). 22/1280.

COA. AE.SAMD.III. (Ali Emiri Üçüncü Ahmed). 92/9112.

COA. AE.SMST.III (Ali Emiri Mustafa III). 320/25755

COA. AE.SMHD.II (Ali Emiri Mahmud II) 3/159.

COA. AE.SSLM.III (Ali Emiri Selim III). 215/12626

COA. D.AMHD. d (Bab-ı Defteri). 24788.

COA. D.BKL.d (Bab-ı Defteri). 32438.

COA. D.BŞM.d (Baş Muhasebe Kalemi). 1645A/2-11.

COA. EV.d (Evkaf Defterleri). 13662/1266.

Meşihat Arşivi (MŞH)

Anadolu Kazasker Ruznâmçeleri (MŞH.AKR). 457/8-9; 458/2.

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Afyoncu, Fatma. “XVII. Yüzyıl Hassa Mimarları Ocağı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre)”.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Andriç, İvo. *Drina Köprüsü*, çev. Hasan Ali Ediz, Nuriye Müstakimoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Araç, Ünal. *İktidar ve Sanat Damat İbrahim Paşa'nın Hamiliği (1718-1730)*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.

- Avşin, Güneş Gülcan. "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (2014): 375-391.
- Aydın, Mahir. "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları*, VI (1996): 67-138.
- Ekrem Batır, "Arşiv Belgeleri Işığında Edirne Selimiye Külliyesinin İnşa Süreci", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2022.
- Bayram, Sadi-Tüzen, Adnan. "İstanbul-Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri", *Vakıflar Dergisi*, 22 (1991): 199-288.
- Can, Selman. *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum: Erzurum İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Dündar Abdülkadir. "Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, ed. Güler Eren, Kemal Çiçek, Cem Oğuz (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999): 227-235.
- Dündar, Abdülkadir. "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2 (1999): 159-176.
- Dündar, Abdülkadir. "Osmanlı Mimarisinde Yapıların İnşa Süreci Üzerine Bir Araştırma", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar*, Osmanlı Özel Sayısı, (2000): 155-184.
- Dündar, Abdülkadir. "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XLIII (2002): 231-262.
- Dündar, Abdülkadir. *Osmanlı Devleti'nde Mimarlık ve Mimarlar*, Ankara: Yayınevi Yayınları, 2011.
- Erdenen, Orhan. "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilâtları", *Mimarlık*, 27 (1966): 15-18.
- Erdoğan, Muzaffer. "On sekizinci Asır Sonlarında Bir Türk San'atkarı Hassa Baş Mimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri", *Tarih Dergisi*, 11/15 (2011): 157-180.
- Erdoğan, Serkan. "Kuruluşundan Meşrutiyet'e Nevşehir 1718-1876 (Fiziki, İdarî, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı)", Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak, 2023.
- Hersek, Can Mehmet. "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4 (1990): 42-48.
- Keskin, Mustafa Çağhan. "XIV-XV Yüzyıl Osmanlı Mimarları ve Mimarlık Ortamı", *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, ed. Yıldırım Özbek, Ayşe Budak (İstanbul: Literatür Academia, 2020): 153-181.
- Küçükay, Ayşe Gülçin. "Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı", Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Bölümü, İstanbul, 1987.
- Meriç, Rıfki Melül. "Beyazıt Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları Beyazıt Camii ile Alakalı Hususlar, San'atkarlar ve Eserleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II (1957): 5-76.
- Mülâyim, Selçuk. "Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 30 (2020): 523-524.
- Nevşehir Belediyesi, *Bir Şehrin Doğuş Hikayesi Nevşehir-i Dilara Belgelerle Nevşehir'in Kuruluşu*, haz. Nevşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Nevşehir: Simtel Ofset Matbaacılık, 2014.
- Orhonlu, Cengiz. "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, 2 (1981): 1-30.
- Öntuğ, Mustafa Murat. "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin, Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2003.
- Öten, Atike. "Lütfi Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşa Faaliyetleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

- Şenyurt, Oya. “18. Yüzyılın Sonlarına Doğru Bilinmeyen Bir Bina Eminin Ait İnşaat Defteri”, *Arşiv Dünyası*, 12 (2009): 96-101.
- Şenyurt, Oya. “Geç Osmanlı İnşaat Alanında Bina Eminliği”, *Ortaoğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25/2, (2008): 151-169.
- Şenyurt, Oya. “Türkiye’de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Taş, Murat. “Osmanlı’dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Dergisi*, 8 (2003): 203-214.
- Turan, Şerafettin. “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1 (1963): 159-199.

